

**Yeganə BAĞIROVA**  
*AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun*  
*"İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və*  
*sosiologiyası" şöbəsinin elmi işçisi*

## **İNFORSİYALAMA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DEMOQRAFİK TƏHLÜKƏSİZLİK PROBLEMI**

Müasir dövrdə qloballaşma fenomeni bütün ixtisaslaşmış sosial fəaliyyət sahələrini, o cümlədən, sosial-demoqrafik prosesləri əhəmiyyətli dərəcədə əhatə və ifadə etməkdədir. Hazırda texniki sahədə inqilab, kommunikasiya, nəqliyyat və informasiya texnologiyalarının tamamilə yeni növlərinin yaranması qloballaşmanın maddi əsasını təşkil edir. Belə ki, qloballaşma prosesləri informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı ilə müəyyən edilir və stimullaşdırılır. İnformasiya cəmiyyətinə keçid zamanı formalaşan vahid informasiya məkanı qlobal xarakter daşıyaraq, konkret bir dövlətin hüduqlarından kənara çıxır.

İnformasiya cəmiyyəti insan həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, cəmiyyətin inkişafı və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi üçün bir çox yeni imkanlar açır. İnformasiya cəmiyyətinin fərqləndirici xüsusiyyəti mövcud xidmətlərə yeni giriş üsullarının mövcudluğu ilə yanaşı, istehlak və ictimai xarakterli yeni növ xidmətlərin yarıdılmasıdır. Hal-hazırda "informasiya cəmiyyəti" anlayışı, bir qayda olaraq, İKT-nin inkişafı ilə bağlı bütün hadisələri əhatə etmək məqsədilə ümumiləşdirilmiş formada istifadə olunsa da, əsas diqqətimiz İKT-nin demoqrafik təhlükəsizliyə, insanın gündəlik həya-

tına, cəmiyyətin və dövlətin inkişafına təsiri məsələlərinə yönəldilmişdir.<sup>1</sup>

İnsanların artan tələbatlarının təmin olunma imkanları təbii resursların tükənməsi və ətraf mühitin çirklənməsi kimi qlobal problemlərlə şərtlənmiş fiziki hüduqları ilə deyil, daha çox milli və ümumbəşəri, qlobal planetar həyatı dəyərlər arasında disharmoniya nəticəsində meydana çıxmış istehlak və ictimai istehsal inkişafının təmayülləri arasında ziddiyyət və sosiomədəni hadisələrlə əlaqədardır. Təsədüfi deyildi ki, Cənubi Qafqazın müstəqilliyini əldə etmiş ölkələrinin hamısında keçən əsrin 90-cı illərində ictimai təhlükəsizliyə nail olmaq əsas vəzifəyə çevrilmişdi.

Məlumdur ki, cəmiyyətdə sabitliyə nail olmadan hec bir sahədə davamlı, sistemli və əsaslı islahat aparmaq mümkün deyil. Bu səbəbdən qlobal proses və strukturların müxtəlif formalarını aşkarlayarkən, mövcud tendensiyaları, perspektiv istiqamətləri, demoqrafik prosesin qlobal və milli təhlükəsizliyə təsirinə xarakterini nəzərdən keçirmək lazımdır. Sosial inkişafın və demoqrafik təhlükəsizliyin əsas hədəfi kimi götürülən problemlər əksər cəmiyyətlər və ölkələr, o cümlədən, Azərbaycan üçün də xarakterikdir.

İnformasiyalama prosesi Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdiyi dönmədən başlayaraq, bu günə qədər davam edən, sürətlənən, genişlənən bir inkişaf təmayülüdür. Keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq regional miqyasda cərəyan edən hadisələrin milli dövlətlərə təsiri güclənmişdir. Bunun əsas səbəbi ümumi səviyyədə geosiyasi mühitin dinamikliyi və sistemliliyi ilə əlaqəli idisə, regional aspektdə bu, həmin özəlliyin daha dərindən özünü göstərməsi ilə bağlı idi. Belə ki, region ölkələri arasında siyasi, iqtisadi, enerji, elmi, mədəni təmaslar informasiyalamanın təsiri ilə keyfiy-

<sup>1</sup><https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2018/MISR-2018-Vol-1-E.pdf>

yatça yeni səviyyəyə yüksəlməyə başlamışdır. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması şəraitində sosial inkişafı şərtləndirən amillərin kifayət qədər mürəkkəb, dinamik xarakter daşdığı məlumdur. Məsələn, XX əsrin son onilliyində baş verən proseslər, torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi, bir milyondan çox insanın qaçqına, məcburi köçkünə çevrilməsi ölkəmizdə sosial-demoqrafik vəziyyətə kifayət qədər mənfi təsir göstərmişdir. Şübhəsiz ki, cəmiyyətin sosial tərəqqisi dövlətin sosial-iqtisadi, hərbi-siyasi qüdrətinin, insanın inkişaf potensialının artması ilə bilavasitə bağlıdır.

Demokratik münasibətlər dedikdə, analıq və atalıq, ailə-nigah, uşaq doğumu, emiqrasiya və immiqrasiya vasitəsilə əhalinin təkrar istehsalı zamanı insanlar arasında yaranan əlaqələrin məcmusu başa düşülür. Bu mənada, demokratik münasibətlər ictimai münasibətlər sisteminin bir hissəsi kimi çıxış edir. Eyni zamanda, mövcud münasibətlər ictimai və dövlət sistemini xarakterizə edən iqtisadi, siyasi, mədəni, hüquqi əlaqələrin məzmunu ilə müəyyən edilir.

Qeyd etmək vacibdir ki, dövlətin tənzimləyici fəaliyyətinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi bir şəraitdə milli təhlükəsizlik sisteminin formalaşdırılması, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarının siyasi təminatı prioritetlərini ifadə edən hüquqi təsisatlar aparıcı rol oynayır. Demokratik təhdidlərin təhlili və onların aradan qaldırılması üzrə proqramın işlənilməsi milli təhlükəsizlik sahəsində dövlət siyasətinin başlıca vəzifələrindən biri sayılır. Demografiya və əhali sakinliyinin inkişafı ilə bağlı 2003-cü ildə qəbul edilmiş Dövlət Proqramında<sup>2</sup> göstərilmişdir ki, sosial-demokratik təhlükəsizlik hədəfləri demokratik proseslərin Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun

tənzimlənməsi qarşıya qoyulan başlıca siyasi vəzifələrdəndir. Dövlət tərəfindən tətbiq olunan tədbirlər kompleksinin xüsusiyyəti əhalinin həyat və əmək fəaliyyətinin ağırlaşmasının, işsizliyin və yoxsulluğun güclənməsinin qarşısının alınması ilə bağlı idi.

Bildiyimiz kimi, demokratik təhlükəsizliyin təminatı demokratik siyasətin əsasını təşkil edir. Demokratik təhlükəsizlik insan, cəmiyyət və dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onlara qarşı yönəlmiş təhdid və risklərin aradan qaldırılması üçün ümumi strategiyaya əsaslanan dövlətin milli təhlükəsizlik növüdür. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında əhalinin sosial inkişafı milli maraqların qorunması və möhkəmləndirilməsinin mühüm atributu kimi qiymətləndirilir (4.3.4.), ölkənin demokratik inkişafı sosial təhlükəsizliyin zəruri prioritetlərindən biri kimi önə çəkilir (4.3.7.).<sup>3</sup>

Göründüyü kimi, dövlətin demokratik siyasəti demokratik proseslərin (doğum, ölüm, ömür, miqrasiya və s.) milli maraqlara uyğun tənzimlənməsinə yönəlib. Bu isə səhiyyə, ailə və nigah, ənənəvi mədəniyyət, miqrasiya sahəsində münasibətlərini tənzimləyən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsindən, inkişafından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.<sup>4</sup> Sıx və dərin qarşılıqlı əlaqədə olan bu amillər gündəlik sosial təcrübələri informasiya sistemləri və İnternet texnologiyaları vasitəsilə köklü şəkildə dəyişdirir. İnformasiya mühitinin genişlənməsi, kütləviləşməsi, sosiallaşması bir tərəfdən insanlara demokratik məsələlərin həllində, reproduktiv sağlamlığın qorunmasında kömək edir, digər tərəfdən, burada gender bərabərliyi iddialarının genişlənməsi ilə yeni sosial problemlər – boşanma-

<sup>3</sup> "Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası". AzərTAC, 23 may 2007-ci il.

<sup>4</sup> Белобородов И.И. Снижение смертности или повышение рождаемости: к вопросу о приоритетах демографической политики // Социальная политика и социология. 2008, № 3, с.160-165.

<sup>2</sup> <http://www.e-qanun.az/framework/5685>

ların sayının və faizinin kəskin artması, ailədə uşaqların sayının ikidən aşağı düşməsi (sosial təhlükəsizliyə təhdid, demoqrafik böhran kimi meydana çıxır), natamam ailələrin çoxalması fenomeni kimi özünü göstərir.

Artıq birbaşa internetə bağlı olan sosial informasiya məkanının təsiri ilə demoqrafik təhlükəsizliyi şərtləndirən mənəvi-etik dəyərlər, ənənələr, onların elmi-psixoloji əsasları, eləcə də hüquq, gender bərabərliyi anlayışları ciddi şəkildə təhrif olunur. Yəni, informasiya cəmiyyətində sosial inkişafın və demoqrafik təhlükəsizliyin təmin edilməsində sosial maarifləndirmənin genişləndirilməsi mühüm ictimai vəzifələrdən biri kimi ortaya çıxır.

Müasir miqrasiya hadisəsi qlobal siyasi və sosial-iqtisadi şəraitə, xüsusilə də immiqrasiya axınlarının güclü olduğu ölkələrdə beynəlxalq və milli təhlükəsizliyin ən mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bugün miqrantların inteqrasiyası istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq, miqrasiya cəmiyyətdə artıq formalaşmış təməllər və ənənələr üçün əsas risk faktorlarından biridir. Belə ki, miqrasiya dövlətin milli maraqlarına açıq-aşkar təhlükə yaradır, sosial sabitliyin pozulmasına səbəb olur. Tənzimlənməyən kütləvi miqrasiya sosial gərginliyi əhəmiyyətli dərəcədə artırır, immiqrantlarla yerli əhali arasında münasibətləri gərginləşdirir. Burada mövcud obyektiv amillərlə yanaşı, sosial-iqtisadi maraqlardan irəli gələn daimi və məvsümi miqrasiya proseslərini də xüsusi qeyd etmək gərəkdir. Miqrasiya axınlarının humanitar, sosial-mədəni, kütləvi zorakılıq və məcburi şəkildə idarə olunması halları demoqrafiya siyasətində əvvəlcədən modelləşdirilən, nəzərə alınan hallardandır. Miqrasiya amili dövlətin geosiyasi statusunun möhkəmlənməsində, ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunmasında və bunun nəticəsi olaraq, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində özünü göstərir. Şübhəsiz ki, "Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizlik mühiti üçün beynəlxalq terrorçuluq, qeyri-qanuni miqrasiya,

transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, insan alveri, narkotik vasitələrin qaçaqmalçılığı və kütləvi qırğın silahlarının yayılması kimi təhdidlərin mövcudluğu dövlət qarşısında müəyyən vəzifələr qoyur".<sup>5</sup>

Məsələnin aktuallığı ondadır ki, hazırda ən yüksək inkişaf etmiş ölkələr üçün belə demoqrafik təhlükəsizliyin təmin edilməsi və inkişafın davamlılığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən Azərbaycan hökumətinin "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı", "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası, "2019-2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası" və bu kimi xüsusi inkişaf proqramları ölkə və dünya miqyasında davamlı inkişafın optimal modelinin müəyyənləşdirilməsi baxımından vacib sayılır.

Qeyd etməliyik ki, dövlət siyasətində əsas yeri əhalinin sosial müdafiəsi mexanizmi tutur. Mənfi xarakterli demoqrafik proseslərin əsas səbəbləri ağır sosial-iqtisadi vəziyyət, ailələrinə dağılması, alkoqolizm və narkomaniya, işsizlik, aztəminatlı ailələrə kifayət qədər sosial dəstək verilməməsi. Xalqın rifahını yaxşılaşdırmaq üçün sosial siyasət zəruri hədəfləri, insanların rifahına mane olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasının müxtəlif formalarını sınaqdan keçirir.<sup>6</sup> Bu problemlərinin effektiv həlli demoqrafik təhlükəsizliyin təmin olunmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir.

İstənilən cəmiyyətdə keçid dövrü həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə müşayiət olunur. Nəticədə isə sosial standartların müəyyən edilməsi və sosial cəhətdən normal hesab edilən həyat səviyyəsinin təmin olunması problemi meydana çıxır. Müstəqil dövlət quruculuğunun ilk illərindən ölkəmiz Ümummilli lider Hey-

<sup>5</sup> "Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası". AzərTAC, 23 may 2007-ci il.

<sup>6</sup> Alison McClelland. What is social policy? Sample only Oxford University Press ANZ., 2017, p.3.

dər Əliyevin müdrik rəhbərliyi altında sosial problemlərin həllində, yoxsulluğun və bərabərsizliyin artmasına qarşı mübarizədə böyük uğurlar nümayiş etdirmişdir. Bu günlərdə də Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti nəticəsində ölkəmizdə sosial rifah səviyyəsi durmadan yaxşılaşır, iqtisadi güc artır, sabitlik və təhlükəsizlik təmin olunmaqdadır: “Əhali nə qədər çox olarsa, ölkəmiz də o qədər sürətlə inkişaf edər. Ancaq, əlbəttə, biz bundan sonra da işimizi ələ görməliyik ki, iqtisadi inkişaf, iş yerlərinin yaradılması əhalinin artımından daha da sürətli getsin, artan əhali işlə təmin olunsun”.<sup>7</sup>

Yaşadığımız və qurduğumuz ictimai quruluşu sosial ədalətin bərqərar olduğu quruluşa çevirmək, mülkiyyət plüralizmi və bazar münasibətlərinin hakimiyyəti üçün bərabər imkan və şərait, cəmiyyətin bütün üzvlərinin naminə sosial rifah tərzini yaratmaq, insanların əmək, iş, mənzil, səhiyyə, təhsil təminatında mühüm ehtiyaclarının ödənilməsi üçün uyğun sosial təminat təşkil etmək görülməli mühüm və zəruri tədbirlərdəndir. İnsanların sosial rolları, onların yaşam tərzlərindəki kəskin fərqlərin aradan qaldırılması isə ancaq sosial ədalət prinsipinin idarəetmədə əsas mövqə tutması ilə bərqərar ola bilər. Şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət özlünü qorumaq məqsədi ilə humanist prinsipləri aktuallaşdırmalı və təhlükəsizlik dəyərləri sistemini təbliğ etməlidir.

Həm qlobal, həm də regional səviyyədə baş verən demografik dəyişikliklərin müasir Azərbaycanda siyasi, etnik-dini, sosial-iqtisadi vəziyyətə təsiri artır. Azərbaycan Respublikası öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində insanı bütöv şəkildə, yəni onun bütün maraqlarını, ehtiyacını, tələbatını, fəaliyyətini, qabiliyyətini, dünyagörüşünü ilə bərabər təmsil edərək, insanlığın tərəqqisi naminə çalışır. Başlıca məqsəd – bütün əhalinin, sosial qrupların, ailənin, ayrılıqda

götürülmüş şəxsiyyətin həyat fəaliyyəti üçün zəruri olan maddi, mənəvi, sosial dəyərlərlə təmin olunmasıdır.

**Açar sözlər:** demokraziya, qloballaşma, informasiyalaşdırma, təhlükəsizlik, konsepsiya, dövlət, cəmiyyət.

### İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Белобородов И. Снижение смертности или повышение рождаемости: к вопросу о приоритетах демографической политики //Социальная политика и социология. 2008, № 3.
2. “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”. AzərTAC, 23 may 2007-ci il.
3. Alison McClelland. What is social policy? Sample only Oxford University Press ANZ., 2017.
4. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2018/MISR-2018-Vol-1-E.pdf>
5. <http://www.e-qanun.az/framework/5685>
6. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4188>

<sup>7</sup> <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4188>

Егяна БАГИРОВА

**ПРОБЛЕМА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В УСЛОВИЯХ  
ИНФОРМАТИЗАЦИИ**

**РЕЗЮМЕ**

На современном этапе исторического развития феномен информатизации проявляет себя во всех специализированных сферах социальной деятельности, в том числе и демографических процессах. Рост влияния демографических изменений на общественно-политическую, этно-религиозную, социально-экономическую ситуацию прослеживается на глобальном, региональном и национальном уровнях. Автор статьи отмечает, что обеспечение демографической безопасности в условиях информационного общества строится на защите национальных интересов Азербайджанской Республики, сохранения ее материальных, духовных ценностей.

**Ключевые слова:** демография, глобализация, информатизация, безопасность, концепция, государство, общество.

Yegana BAGIROVA

**THE PROBLEM OF DEMOGRAPHIC SECURITY  
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN THE  
CONTEXT OF INFORMATIZATION**

**ABSTRACT**

At the present stage of historical development, the phenomenon of informatization manifests itself in all specialized spheres of social activity, including demographic processes. The growing influence of demographic changes on the sociopolitical, ethnoreligious, socioeconomic situation can be traced at the global, regional and national levels. The author of the article notes that ensuring demographic security in an information society is based on protecting the national interests of the Republic of Azerbaijan, preserving its material and spiritual values.

**Keywords:** demography, globalization, informatization, security, concept, state, society.